

Zdatní čtenáři znají a používají strategie, díky nimž dokážou pracovat s textem za konkrétním účelem. Takoví čtenáři např. poznají, kdy je vhodné text pouze rychle prolétnout a kdy je naopak třeba ho důkladně prostudovat. Informace o čtenářských strategiích, které jsou důležité pro hodnocení kvality a důvěryhodnosti textu a uplatňují se především při čtení elektronických textů, byly v šetření PISA 2018 zjišťovány prostřednictvím dotazníkového šetření.

1.1.1 Definice čtenářské gramotnosti PISA 2018

PISA testuje čtenářskou gramotnost, kterou nechápe pouze jako schopnost nahlas přečíst či dekodovat text, ale též porozumět gramatice i složitějším syntaktickým strukturám a propojit význam textu s vlastními znalostmi o světě. Mělo by se jednat o „aktivní, účelné a funkční uplatnění čtení v různých situacích a za různými účely“, které umožní žákům ve čtení obstát jak v dalším vzdělávání, tak v zaměstnání a ve společnosti. Definice³ čtenářské gramotnosti pro šetření v roce 2018 byla aktualizována tak, aby odrážela společenské změny posledních let:

Čtenářská gramotnost je schopnost porozumět textu, přemýšlet o něm, posuzovat ho, zabývat se jím a používat ho k dosažení vlastních cílů, k rozvoji vlastních vědomostí a potenciálu a k účasti ve společnosti.

V definici se nově mluví o „posuzování textu“. Odráží to současnou situaci, kdy se při čtení v online prostředí po čtenáři ve větší míře vyžaduje, aby se v textech zaměřoval na věrohodnost jednotlivých argumentů, na úhel pohledu autorů nebo vhodnost textu pro zamýšlený účel. Dále se oproti předchozímu cyklu v definici již nehovoří o „psaných textech“, ale pouze o „textech“, což reflektuje již zmíněný posun od čtení tištěného k digitálnímu.

1.1.2 Hodnocení čtenářské gramotnosti

Čtenářská gramotnost žáků je posuzována s ohledem na následující tři prvky: materiály předložené žákům ke čtení (*texty*), kognitivní činnosti, které vykonávají při práci s textem (*čtenářské procesy*) a modelové situace, v nichž se žáci zabývají texty za konkrétním účelem (*scénáře*). Pro účely hodnocení čtenářské gramotnosti musí být různé procesy, texty a scénáře zastoupeny v testových úkolech tak, aby byly zastoupeny všechny v nich vymezené kategorie a bylo tak zajištěno široké pokrytí hodnocené oblasti. V následující části kapitoly jsou postupně vyjmenovány a popsány všechny čtenářské procesy, texty a scénáře používané při hodnocení čtenářské gramotnosti PISA 2018.⁴

1.1.3 Čtenářské procesy

Řádné porozumění čtenému textu vyžaduje, aby čtenář uplatňoval celou řadu různých dovedností, ať už se jedná o čtení jednoho textu či zpracovávání a propojování informací z více textů najednou. Konceptní rámec hodnocení čtenářské gramotnosti PISA pro rok 2018 definuje několik čtenářských procesů různé obtížnosti. Každý z těchto kognitivních procesů přísluší do jedné ze tří kategorií, které byly použity při finálním škálování dat získaných v hlavním sběru v roce 2018. Jsou to kategorie: Vyhledávání informací, Porozumění a Posuzování a uvažování. Příslušné čtenářské procesy jsou stručně popsány níže. Procentuální zastoupení jednotlivých čtenářských procesů v testu PISA uvádí tabulka 1.1.

Vyhledávání informací

- Vyhledávání informací v textu – tzv. „skenování“, při němž oči putují textem, aby našly konkrétní informaci. Ta bývá tvořena jedním či několika slovy, slovními spojeními nebo číselnými hodnotami.
- Vyhledání a výběr vhodného textu – vyhledávání informací v souboru textů. Čtenář musí rozhodnout, který z dostupných textů nejlépe splňuje požadavky úkolu.

Porozumění

- Doslovné porozumění – pochopení doslovného významu vět nebo krátkých pasáží textu. Většinou se jedná o spárování informace z otázky s obdobně vyjádřenými informacemi v textu.
- Propojování a vyvozování závěrů – vytvoření ucelené představy o obsahu textu propojováním informací z jednotlivých vět či celých pasáží textu. Úkoly po žácích požadují, aby formulovali hlavní myšlenku textu, vytvořili jeho shrnutí nebo navrhli vhodný název určité pasáže.
- Propojování a vyvozování závěrů z více různých zdrojů – propojování informací, které se nacházejí ve dvou nebo více textech.

³ *Mezinárodní šetření PISA 2018: Konceptní rámec hodnocení čtenářské gramotnosti.* (2019). Česká školní inspekce, Praha, s. 10. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/Prave-menu/Mezinarodni-setreni/PISA/Methodika-setreni/Koncepcni-ramec-PISA-2018-ctenarska-gramotnost>.

⁴ Tamtéž.